

Mokytojas

Arvydas Šliogeris

Habilituotas humanitarinių mokslų daktaras, profesorius

Vilniaus universitetas, Filosofijos katedra

Didlaukio g. 47

LT-2057 Vilnius, faks. (370-2) 761890

Viena didžiausių mūsų epochos negandų – visų žmogaus gyvenimo sričių ir saviraiškos formų specializacija. Kai dabar apie kokią žmogų klausiama, kas jis toks esąs, visada turima galvoje kas kita: ką jis dirba, kokia jos specialybė? Taip žmogaus būtis sutapatinama su funkcija ir joje ištirpdoma. Žinoma, tokia yra mūsų į šukeles subyrėjusio gyvenimo būtinybė, ir nieko čia nepadarysi. Kokioje nors išskaidyto darbo srityje gerai funkcionuoti gali tik specialistas ir profesionalas. Dabarties žmogaus egzistencija prarado tą universalumą, kurį kadaise turėjo tokie pamatiniai egzistenciniai tipai kaip valstietis ar vienuolis, amatininkas ar kunigas. Tačiau ir tarp dabarties gyvenimo profesijų yra tokių, kurioms labai nesinori taikyti siaurą specializacijos mastelį. Tokia, mano galva, yra mokytojo profesija. Bet štai, tardamas žodžius „mokytojo profesija“, aš pats norom nenorom pasidaviau specializacijos diktatui. Žinoma, mūsų pasaulyje ir mokytojas yra tik specialybė, ir mokytojavimo misija yra profesija.

Ar gali būti kitaip? Ar mokytojas gali būti ne tik specialistas, ne tik profesionalas? Aš nežinau, ar taip gali būti, ar taip bus, bet žinau, kad taip būdavo, o retkarčiais pasitaiko ir dabar. Pasitaiko, kad mo-

kytojas yra ne tik specialistas, bet ir savitas egzistencinis žmogaus tipas, kuriam būti mokytoju yra ne profesija, o tiesiog jo gyvenimo, jausenos ir mąstysenos stilius. Taigi tokių žmonių dar pasitaiko, nors vis rečiau juos sutinki, vis jų mažiau, vis keistesnė atrodo tokių žmonių egzistencija mūsų iki absurdo specializuotame pasaulyje. Apie tokių žmogų aš ir norėčiau papasakoti.

Tas žmogus – buvęs Vilniaus universiteto filosofijos katedros profesorius Eugenijus Meškauskas, kuriam 1999 m. kovo 1 dieną būtų sukakę 90 metų. Tai žmogus iš mamutų giminės dvejojama prasme. Pirmiausia todėl, kad jis – filosofas. O kas yra filosofai mūsų pragmatiškoje ir vis į aukštesnius brutalaus vartojimo standartus besiveržiančioje epochoje? Kažkokie priešvaniniai gyvūnai, nelaikšiai keistuoliai, vis dar manantys, kad praktika nėra vienintelis tiesos kriterijus ir kad galima suabejoti vos ne sakraline tapusia vieno klasiko teze, kad esą iki šiol filosofai tik aiškinę pasaulį, tuo tarpu daug svarbiau yra jį pertvarkyti. Deja, filosofai vis dar mano, kad žmogus gyvas ne vien duona ir ne vien besaikiu vartojimu, ir kad bukgalviškai suvoktas naudos imperatyvas nėra toks vienintelis ir absoliutus gyvenimo orientyras, kuriuo būtų galima besąlygiškai

pasikliauti. Matyt, todėl prieš keletą metų Diuseldorfe įvykusį pasaulinį filosofų kongresą kažkoks sąmojingas žurnalistas pakrikštijo „mamutų sambūriu“. Tačiau Eugenijus Meškauskas yra „mamutas“ ne tik todėl, kad jis filosofas, bet ir dėl to, kad jis – Meškauskas. Jis vienas iš tų, Lietuvoje beveik išnykusių, žmonių, kurie niekaip negalėjo ir negali atsirasti brutalioje ir vergiškoje atmosferoje, kurioje augome mes, vadinamosios socialistinės Lietuvos vaikai, pasak Savukyno, – tarybinukai. Per savo netrumpą gyvenimą esu sutikęs gal du tris žmones, panašius į Eugenijų Meškauską. Ryškiausiai prisimenu du susitikimus – su Gustainiu ir su Juozu Girniumi, ypač su antruoju. Susitikimai buvo labai trumpi, tačiau po jų aš jausdavausi lyg koks katakombų gyventojas ar trogloditas, įkvėpęs tyro aukštikalnių oro. Prisimenu mažutį žmogelį su pypke dantyse, stovintį purvinoje kažkokio daugiaaukščio laiptinėje, žilagalvį, besišypsantį, išlydintį savo jauną kolegą, t. y. mane; paskutinį kartą atsisuku, pasakau sudie, ir mano sielos akyse visam laikui lieka beveik sentimentalus paveikslėlis: to žmogelio galva padabinta aura ir nuo jo sklinda šviesa. Ir nebegaliu pamiršti tos akimirkos: mažojo žmogelio šviesa vis grįžta į mano neviltingas rytmečius, į nemigos naktis ir iškankintos sielos tamsą. Tai Juozas Girnius. Lygiai toks pat šviesos ir tyrumo įspūdis užliedavo mane, kai prieš keliolika metų, jau būdamas Universiteto filosofijos katedros dėstytojas, apie vienuoliktą valandą ryto atidarydavau katedros duris ir išvysdavau kitą žilagalvį, pasipuošusį tokia pat paslaptinga aura. Tik šito burnoje nuolat rūkdavo ne pypkė, o prastos markės cigaretė. Tai būdavo Eugenijus Meškauskas, anų laikų ir anų erdvių, o gal užlaikių ir užerdvių žmogus.

Tie rytmetiniai Eugenijaus Meškausko vizitai į katedrą nebuvo šiaip koks valdinin-

ko pasisėdėjimas savo valdomoje kontoroje. Tai buvo šviesus ir džiaugsmingas ritualas, kurio svarbiausias elementas – sokratiškas dialogas. Aplink Meškauską susirinkdavo būrelis jaunimo ir ne visai jaunimo, ir prasidėdavo ilgi pokalbiai, kurių siela buvo pats profesorius. Buvo kalbama apie viską, ir gal mažiausiai apie filosofiją. Ir vis dėlto tai buvo filosofiniai pokalbiai pačia tikriausia, būtent sokratiškąja, prasme. Virš tų pokalbių plevendavo tais laikais visiškai išnykęs paukštis – laisvės dvasia. Ir kaip tik šie pokalbiai – taip man atrodė ir šiandien – buvo tikroji Eugenijaus Meškausko, kaip filosofo, stichija. Kaip tik šiuose pokalbiuose atsiskleidavo giliausias jo prigimties bruožas ir jo pašaukimas – būti mokytoju. Aš pabrėžiu: ne mokyti ir mokytojauti, o sukurti unikalią egzistencinę mokytojo ir mokinio situaciją, nes, mano galva, būti mokytoju reiškia sukurti laisvės erdvę, kurioje galėtų išsilaisvinti ir mokinio dvasia. Tokia galų gale yra sokratiškojo dialogo prasmė. Todėl ir filosofijos katedra, kaip mums atrodė tais laikais, buvo visiškai unikalus kampelis, vos ne kokio vienuolyno celė, per stebuklą išlikusi biurokratinio ir ideologinio teroro viešpatijoje. Mes didžiavomės savo katedra, nes visų pirma didžiavomės savo vedėju, sugėbėjusiu išsaugoti šią mažytę laisvos minties celę, ir jausdavomės kaip kokie viščiukai, sutūpę po mama višta. Kiti gi mus vadinavo eretikais arba marksistais, nors mes buvome tik žmogeliai, įsimylėję filosofiją ir troškę nors gurkšnio laisvos, ideologinių grandinių nesukaustytos minties. Ir tokią mintį mummyse pažadindavo Eugenijus Meškauskas. Ir dar sykį kartoju: pažadindavau ne kaip profesorius, o kaip laisvo dialogo dalyvis. Ne tik mes jausdavome Meškausko asmenybės originalumą ir jo sokratiškos sielos laisvumą. Anuo metu, t. y. maždaug prieš 15 metų, „Meškausko paskaitos“ irgi būda-

vo savotiškas ritualas. Į jas būdavo einama kaip į pamaldas ar į gerą spektaklį. Tuometinė Universiteto Kolonų salė, kur tos paskaitos vykdavo, būdavo pilnutėlė. Aš prisimenu, kaip per pertraukas Eugenijus Meškauskas, apsuptas savo ištikimų „mokytinių“, traukdamas niekad netrumpėjančią cigaretę, vaikščiodavo koridoriais ir kažką smarkiai aiškino. Štai tais momentais man jis atrodydavo netikras ir svetimas. Man atrodydavo, kad tuo metu jis išjaukdavo į mokančio mokytojo vaidmenį, laisvės dvasia jį apleidavo ir sklendydavo vieniša, vėl laukdama pokalbių katedroje. Tačiau galbūt aš klysdavau. Gal klysdavau, nelabai aukštai vertindamas ir pačias paskaitas. Kiti jas išklaudydavo po dešimt kartų, o man pakako ir vieno. Eugenijaus Meškausko monologai man atrodydavo nuobodoki. Paskaitos nebuvo jo stichija, kaip kad jo stichija nebuvo ir rašymas. Užtat ir parašė jis labai nedaug, ir dažniausiai tik spiriamas savo bendradarbių, redaktorių bei gerbėjų. Jis pats yra ne kartą prisipažinęs, kad rašymas jam yra tikra kankynė, ir man atrodo, kad aš suprantu, ką jis norėdavo pasakyti. Juk dialogo žmogus yra, kaip pasakytų vokiečiai, *ein Wesen der Nähe*, artumos būtybė. Visa savo esybe jis nekenčia abstrakcijos; vienintelė jo stichija yra gyvo, konkretaus žmogaus artumas. Jis visada kreipiasi ne į istoriją, ne į pasaulį, ne į tautą, ne į amžinybę, ne į praeitį ar ateitį, o į tai, kas yra tiesiogiai prieš jo akis, į gyvą dialogo partnerį ir į nuo to partnerio akivaizdumo neatskiriamą tokios pat akivaizdžios ir konkrečios minties buvimą čia ir dabar. Bet argi tokią nuostatą galima pavadinti filosofine? Taip, bent jau mano galva, kaip tik taip! Tikra filosofija atsiranda ne iš knygų, ne iš svaigančių minties skrydžių į anapusinius pasaulius, o iš tiesioginės kasdienės patirties. Filosofija prasideda ne kažkokiose sąsąmonės gelmėse,

o žmogaus akyse. Būti filosofu – reiškia re-gėti pasaulį aiškiai ir paprastai, be jokių gudravimų ir iliuzijų. Man atrodo, kad Eugenijus Meškauskas filosofiją įsivaizdavo kaip tik taip. Bent jau aš esu už tokią filosofiją ir manau, kad tokį požiūrį perėmiau iš jo. Todėl ir laikau jį savo mokytoju. O tokia paprasta, aiški, konkreti, **reginti** filosofija gali atsirasti tik sokratiško dialogo stichijoje, kurioje Eugenijus Meškauskas jautėsi kaip namie. Tokia filosofija be gailėsčio griaua visus ideologinius stabus, salsvą filologinį neapibrėžtumą, vergavimą mirusiai raidei, mumifikuotą akademinį rigoriškumą ir spekuliatyvius kliesdus. O visi tie dalykai tiek dešimtmečių valdė didelės mūsų inteligentų dalies sąmonę. Nesame nuo jų apsaugoti ir dabar. Dabar kaip niekad mums reikia blai-vaus, racionaliai tvirto ir skaidraus žvilgsnio į daiktus ir žmones, mums reikia savarankiško mąstymo aušros. Kaip tik tokį mąstymą savo mokiniams ilgus metus diegė Eugenijus Meškauskas. Ir man atrodo, kad jo pastangos nenuėjo veltui. Jaunesnieji Lietuvos filosofai, iš Eugenijaus Meškausko perėmę tiek metų jo puoselėtą laisvos minties kibirkštėlę, neša ją toliau, nežinodami, kur ją nuneš, kur nueis, kur ir kaip pasibaigs jų kelias.

Anuomet buvo kalbama apie „Meškausko mokyklą“, dabar apie ją tylima. Ar buvo tokia mokykla, ar ji dar yra? Jeigu mokyklą suprasime specializuota prasme, kur vienas aukščiau kitų pakylėtas išminčius magnetofono ritmu kala amžinas tiesas, o tie kiti, pamaldžiai sudėję rankas, tas tiesas ryja kaip kalakutai miltų kukulius, dėlioja jas į savo smegenų skrynelės, o paskui lyg mokytos papūgos kartoja jas sau ir kitiems, tada „Meškausko mokyklos“ nebuvo ir nėra. Mes, jo mokiniai, kiekvienas nuėjome savo keliu ir, kaip sakiau, nežinome, kur mus nuves mūsų minties klystkeliai. Kadangi tiesa yra ke-

lias ir tiesa yra mano kelias, aš negaliu vaikščioti kitų išmintais keliais. Ir Tavo kelias į tiesą yra taip pat tik Tavo kelias. Man atrodo, mūsų mokytojas puikiai suprato, kad blogiausias mokinys tas, kuris yra mokytojo beždžionė. Bet jeigu „Meškausko mokykla“

buvo tas laisvų dvasių bendravimas, kurio centras buvo pats Eugenijus Meškauskas, tada jo mokykla buvo, yra ir bus, kol šioje Žemėje gyvens ir mąstys bent vienas Lietuvos filosofas, lankęs šią mokyklą.

Teacher

Summary

The article is about Prof. E. Meškauskas as a person. The author of the article who was a disciple and younger colleague of Prof. E. Meškauskas tells how

Prof. E. Meškauskas disclosed himself as a person brightly in the spontaneity of the Socratic dialogue liberating the mind of his disciple too.